

Ігор Усанов, Людмила Усанова

УСАНОВ Ігор Вікторович – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та політології Полтавського університету економіки і торгівлі. Галузь наукових інтересів – філософська антропологія та філософія релігії.

УСАНОВА Людмила Анатоліївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Галузь наукових інтересів – соціальна філософія та філософія культури.

ХРИСТИЯНСЬКІ ПРИНЦИПИ СТРУКТУРНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

У статті аналізується антропологічна проблема здійснення особистісної сутності людини, яка обумовлена образом її досягнення. Розглядаються принципи організації смислового простору, серед них – позиція Я, яка зміщуючись переорієнтовує і простір свого існування. Способом від/при-сутності з погляд, яким особистість задає себе, входить у світ речей, символічно їх означає/переозначає, актуалізуючи в речах особливі властивості, визначені особистісною позицією. Фокус відношення Я – світ задає межі вияву невиявного в явному, породжуючи парадоксальність особистісного смислового простору.

***Ключові слова:** християнська антропологія, особистість, маска, образ, маргінальність, символізм, зворотна перспектива, самоідентичність.*

У спробі міркувань про людину визначення даються важко і дефініції починають плавати, ніби вказуючи, що для початку потрібно братися з кінця. Це так, бо спрямованість на себе виходить з того, що уже є, хоча є саме в результаті того повернення, котре в свою чергу й можливе в результаті виходу. Людина й існує тим що «випадає» із лона природного існування особистим образом у зовсім іншу природу, в ту, де, по-суті, потрібно ще народитися й прорости – і це народження, і ця новонароджена сутність – задача не соціального характеру, а абсолютного. Тому загально-видовими, або ж суспільними зусиллями людська сутність не твориться і не продукується, а лише виношується й розкривається в контексті соціальних умов індивідуальним чином у від-

© І. В. Усанов, Л. А. Усанова, 2016
<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.57542>

ношенні до першосутності та в особистісних взаєминах. Для людини бути людиною є проблемою, яка вирішується образом індивідуального існування загальнолюдського, здійсненого абсолютним чином. Якщо у природі речей індивідуальність має випадковий характер як варіативність проявів, то в особистісному загальне у конкретному існує не випадком, а саме вільним чином як можливість, де всезагальність виступає цільовою причиною для різних одиничних способів індивідуального виконання.

Виходячи з християнської антропології, людина ніби має якісь не підвладні їй підстави життя, які у відношенні до неї самої задають її внутрішній світ, а у відношенні до іншого зумовлюють її зовнішній, соціальний спосіб існування. Але дані роз'ятості, що розкривають внутрішній чи зовнішній простір, разом з тим вказують на наявність спільної основи, яка й забезпечує співвіднесення. Тому і для самовідношення потрібен першообраз, і для суспільного інобуття особистості потрібен єдиний першообраз, що уможлиблює сумісність людей. Цей прообраз може мати природне чи надприродне походження. Якщо він збирається на основі природного існування і язичних вірувань, то і сама людина буде часткою природи і здійснюватиме себе в межах природного існування, як і належить усім природним речам. Якщо першопочатком для людського існування буде надприродний прообраз, то людина все одно буде уособлювати і сприймати його своїми природними засобами. Тобто, людська особистість є образом існування надприродним чином, який здійснюється через властиві для природи характеристики і якості в індивідуальному виконанні за власним іменем.

Така двоприродність обумовлює подвійні характеристики людської ситуації: вірна віра, свобідна воля, розумний розум, чутливі почуття, зрячий зір, історична історія, лик лица, дана відсутність (що до сутності напр.) та ін. У прагненні самотужки подолати таке безглуздя людина античності творить містерії, ритуали, театральні вистави, де приховує і маскує непристойну недостатність належного і недостойність безвиході, шукаючи вихід із замкненого самотуття. Людина одягає маску, що стає провідником за межі природного детермінізму та фатальної передзаданості. Прόσωπον (лат. persona, особа, личина, маска) – використовується свого роду резонатором і мембраною, що дозволяє актору говорити, ніби то не від себе, а ніби його зусиллями починають говорити інші та навіть самі боги. Вихід нібито є, але йти нікуди і душа античної людини кружляє у циклі смертей і народжень, залишаючись невідомою для «Незаного Бога» (Діян.17:23), до якого вона прагне в пориві святого Еросу. Втім, Єдине, яке Прокл, подібно

до християн, називає навіть Отцем, не виходить назустріч пориванню, байдуже і нерухомо манливе, воно стверджується проклятим Еросом, безвихідним прагненням, рухом людської самості, мистецькою але все-таки штучною мрією про вище благо [1, с. 45].

Зовсім інший шлях і принципово новий методологічний підхід відкриває християнське Одкровення і засвідчує, що шукали не те, не там і не так. Цей інший погляд виявляє, що не сама людина робить відкриття, а для неї відкривається її особистісне улаштування і тому *πρόσωπον* – означає не просто одягти маску божества, додавши дещо до природної сутності, чого ніби то не вистачало, а означає зміщення самих вихідних позицій. Тоді маска виступає вже не личиною лица, а тим образом, що відображає внутрішню живу відповідність і вона починає виконувати не маскувальну, а навпаки – викривальну, одкровенну дію божественної присутності, «бо ви всі, що в Христа охрестилися, у Христа зодягнулися!» (Гал.3:27). Так *πρόσωπον* виявляє свою смислотворчу дію і маска змінюється ликом лица, істотним принципом існування. «Інакше кажучи, з додатка до буття (свого роду маски) особистість стає самим буттям і одночасно (що найбільш важливо) – основним елементом («принципом» або «причиною») істоти. Філософське бачення Великих Каппадокійців, і особливо св. Василя припускає, що сутність ніколи не перебуває «оголеною», тобто позбавленою іпостасі, без «способу існування» [2, с. 22-50.] Тобто, буття перестає бути абсолютним і самосущим, а розуміється обов'язково іпостасним (*υπόστασις* – не тільки індивідуальне буття, але й буття самобутнє) та укоріненим в особистості, яка й визначає буттєвість і надає конкретним істотам істотності і сутності.

Таким чином, особистість здійснює власну сутність і ця сутність обумовлена образом її досягнення. Тобто сутність і є, і досягається, вона вбирає у себе своє інобуття засобами інобуття, яке, у певному значенні, виявляє взаємність. Зміст інобуття виказує місце особистісних відносин, позицію місця імені, того, що за іменем, займенника – «Я». Це місце має структурне, а не сутнісне походження, є принципом організації сутності, а не самою сутністю, місцем змісту, що позиціонується відносно свого положення, засвоює і вміщає власне інобуття. Воно проявляється як плаваючий фокус смислового простору, в якому збирає образ власного існування в контексті інобуття.

Виказує себе позиція Я, позиція фокусної відстані, що фундаментально може змінювати міфологічний простір свого існування. Мінливий спектр усіх варіацій «місця імені» – від жорсткого детермінізму до невловимого релятивізму – свідчить про головну рису – воно не

є продуктом різних методологій, а лише проявляється ними різними способами. Або ж можна сказати й так, що сама точка зору на світ, хоч і розкривається в багатьох світоглядних побудовах, але сама вона задана не цим світом, хоча в ньому і його засобами. Архімедова дотепність – мати точку опори для перевероту світу – виявляється набагато ближчою позицією, ніж думав стародавній грек і набагато далі, ніж може собі уявити сучасний інтелектуал, бо один про неї ще не знав, а інший уже відмовився від її прийняття задля самостійного її синтезу.

Саме існування Я засвідчує точку дотику до «краю світу» та мало б виводити за його межі. А питання – куди? – неодмінно повертає до того ж самого, але вже іншого. У сходженні за межі самототожності ества не йдеться про заміну природного існування та відмову від природних характеристик заради інших надможливостей. Той, кому дається такий перехід, буде здійснювати його наявними засобами та в спосіб, яким він сам існує. Людина не перестає бути собою зі своїми потребами людяності, але те, що вона сприймає – змінює сам світ, бо надає йому особливих властивостей, актуалізованих власною позицією. Її умоглядне бачення пронизує також і її власні здібності, з якими вона входить у світ, воно стає зрячою і чутливою у своїх сприйняттях: стає очевидним, що є солодким, а що – солоним, ясно, як звучить високе і низьке, бачить, що є гарячим і холодним, піднесеним і потворним, тощо. Тобто, головним і єдиним сприйняттям є бачення ума, а органи відчуттів надають йому свої символічні засоби для забезпечення образу існування, який входить у світ.

Способи сприйняття маючи єдину основу символічно взаємопроникають і наповнюють один одного, вибудовуючи цілісний образ сприйняття, переозначаючи природні потреби і дії: вживання їжі і води, їх добування, організація домашнього простору, тощо. Наприклад, їжа стає есхатологічним інструментом, бо якщо вона подана божеству відповідним чином, то ним приймається і податель. Так відбувається міфологічне освоєння світу, надання йому символічного образу і значення. Наприклад, як зазначає проф. Зубов А., для первісної людини полювання на великих звірів – від мамонтів до печерних ведмедів – відбувається не стільки за для власних потреб виживання, як часто вважається, скільки для здійснення жертвопринесень. Добуті могутні скелети символізують найвище подаяння, яким вона позначає свої найвищі прагнення. Археологічні розкопки доводять саме релігійне призначення залишків великих і могутніх тварин, як символічне вираження земними засобами пошани до вищого Бога, що приймав під захист душі померлих. За два тисячоліття до осілого землеробства у донеолітичну добу людина ви-

користує борошно і злаки для жертвоприношень. Спочатку випечений хліб був елементом ритуалу, а вже пізніше входить у повсякденну практику харчування. Зерно, як відомо, є дуже багатий символ смерті та воскресіння. Подібно до нього людина продовжує себе в своєму потомстві. Досліджуючи первісні культури, А.Зубов приходиться до висновку, що символічне використання рослин привело до їх одомашнення і широкого використання в якості їжі [3, с.103].

Подібне переозначення здійснюється і через інші дії, зокрема, вжита рідина – розтікається як смисл існування та динаміка життя, почуте – звучить зримо і в музичній гармонії ідеального простору, відчуте – стає проникливим та сприйнятним. Людина споживаючи прагне вмістити й засвоїти доступний горизонт можливого, вносить в нього себе, включаючись у наявний стан речей і таким чином його виявляючи.

Власне, особистісне начало – Я безпосередньо не включене ні в логіку об'єктивних зв'язків, ні фактичну картину дійсності, а стоїть «за» образними та знаково-символічними явищами, і шукає ясність речей з позиції прозорливості розуміння. Метафорою його прозорості є світло, яке робить видимими різні кольори, але саме є дещо іншим, ніж вони самі, і коли освітлення немає, то зникає будь-яка кольорова особливість, всі барви тонуть у сутінках, зливаються в єдиній нероздільній без-образності, стають одноманітними, бо «вночі всі коти чорні». Тож, світло саме по собі творить кольори, вирізняючи їх із тотальної злитості, як і особистість із безодні суцього актуалізує окремі риси та по своєму баченню надає ясності та значення наявним рисам, які проявляють суще. Той факт, що світло у акті бачення співпадає з зором, відкриває простір проявлення речей через образне вираження словесних фактів, або фактів смислу, важливо, що від характеру висвітлення залежить зримий образ.

В історичній традиції, що починається від Платона та Епікура, погляд є те, що виходить з очей, тобто зоровий потік, або є те, що входить через очі, за гіпотезою уже середньовічного автора Ібн аль-Хайтама (Альхазена). Обидва потоки центровані у відношенні від/до того, хто безпосередньо не включений в процес, але кому вони належать. Світлоносність погляду актуалізує дійсність у її виразній осмисленості, тому за характером зримого можна говори і про характеристики самого споглядача, який може дивитись і не бачити, не вносячи достатньої ясності, в результаті чого проявленість речей є недостатньою для розуміння їх суті. Так, наприклад, зі слів В.Бібіхіна [4], ми не бачимо апокаліптичні смисли сучасності так само, як не можна бачити червоний колір крізь червоне скло. Але по монохроматичному спектру,

по скорочених смислових образах, можна визначити точку зору, тобто диспозицію власного «Я» апокаліптичного суб'єкта.

Власна позиція Я виступає фокусом ейдейтичного світла на речах і від його стану залежить зримий смисл, сама ж особистісна ситуація визначається у відношенні до трансцендентного суб'єкту. Він задає вертикаль, яка вирізняє позицію горизонталі та образ дійсності. Власна обособленість, або ж особистість – це межі розгортання простору людського існування по вертикалі земного-небесного, чи по горизонталі історії між минулим та майбутнім, чи в антропологічному вимірі зовнішнього і внутрішнього, свободою і детермінізмом. Таким чином, особистість є образом єдності цих опозицій і зумовлює всю напруженість роздільності та нерозривної взаємності, а тому вимагає свого здійснення і шляху. Образного простору творчої дії, простору свободи і почуттів не існує як природного факту, та образний простір вміщає світ у його символічному існуванні.

Для фізичного зору має бути певна віддаленість від предмету, та не її має на увазі С.Єсенін, коли говорить: «Лицом к лицу лица не увидать. Большое видится на расстоянье», бо навіть дивитись на лице не означає бачити сам лик лица. Лице виявляє, «обнаруживает» образ сутності коли ми дивимося не на лице, а в лице, не на очі, а в очі, де стає очевидним («зриться») хто є і як є. Лице виказує відстань від обличчя до лику, від зовнішніх рис до внутрішньої організації сутності. Лице виражає те, що відбувається у світі в крайній, абсолютній позиції його існування, те, що втілюється у конкретній образності, лице уначоє власну позицію змістовного й фактичного існування.

Як сполучник і, що сам ніякої змістовності не має, але забезпечує розділення і злитість у взаємній обумовленості, так і займенник я має структурну облаштованість, якою полюси тут і там збігаються/розходяться незримо, від чого зникає вся складність і залишається просто тут і там – разом, не зливаючись у потоці динамічних взаємин.

Дещо подібна логіка проглядається у французькому постструктуралізмі. Оскільки мислення завжди предметне, тобто означає думки обмінюється на якесь означуване, то у такому випадку, говорить Ж.Дельоз, це Я повинне «пробігати» по лінії обміну між серіями означаючих і означуваних. Таким чином, це Я не може бути нерухомим і зафіксованим у якійсь метафізичній точці. Воно постійно перебуває в русі, його неможливо виявити у заданому місці, воно тут перебувало і вже рушило далі. Це гіпотетичне Я – не сам обмін означаючих на означувані, тобто смислопородження, Я – це те, що повинне передувати смислам і бути їхнім субстратом. Воно переміщується за рухом смислу

«по двох серіях», але саме в цьому русі відсутнє. Воно там, де відсутні смисли. А відсутність смислу – це зовсім нічого; навіть не «ніщо», а саме нічого. Впору знову згадати фразу Ж. Лакана: «Я мислю там, де не існую, а виходить, існую там, де не мислю». Я стоїть не в центрі процесів смислопородження, а десь поза ними [5, с.325].

Ж. Лакан звертає увагу на те, що відомий парадокс «брехуна» в контексті його теорії не є парадоксом. Я акту-висловлення – не те ж саме Я, що присутнє в акті висловлення-результату. Це й дає підстави Ж.Дельозу говорити, що нонсенс є причиною смислу, а не його втратою.

Розгортається парадоксальна простота обміну в прямій і зворотній перспективі, відносно центрального фокусу точки Я, що міститься в центрі малих і великих кругообігів смислу, яка сама по собі не зрима, але проявляється через образну виразність, оскільки образ, у своїй смисловій коннотації, є – оба-разом, який виявляє невиявне у явному. Роль мовного сполучника і виконує фокус – Я, що сам не є поглядом, але забезпечує його, є «місце за іменем», бо займенник і як «местоимение» дає місце імені. Будучи чистою беззмістовністю – «місцем ніде», пустотою, протилежністю та інобуттям самих речей, наше Я обумовлює співвіднесеність змісту речі з нею самою, і тим самим, виявляє сутнісний образ і речі, і самого себе. А саме залишається в центральній точці цього протиставлення, безпосередньо не включеним у смисловий кругообіг виявлення образу незримой сутності речі. Глибинна сутність речі залишається у своїй безодні, а відкривається, виходить на зовні її образ самої по собі. Точка Я не створює образу речі, а лише співвідносить його сутність в образі відносно власних позицій.

Без позиції Я символічний образ речі існувати не може, але ця позиція забезпечує певне ставлення до прояву сутності, задає певну налаштованість, певний настрій. Заберіть Я і образ зникне, втратиться фокус і центр свого самовідношення, сутність залишиться у ейдетичній глибині свого самобуття, оповита хмарою інобуття, безкінечними можливостями власного прояву. Разом з тим, сутність речей належить самим речам. Самобуття речі є її не виявлена сутність, але здійснена у цій речі, є втілення, але не вираження, бо немає того, хто сприйняв би цю річ як дійсність, вивів її за межі самототожності до принципово іншого, що не належить світу речей. Виявлення сутності речі здійснюється силами самої сутності, її змістовними можливостями відносно її інобуття, яке пропонує наше Я, як позиція відсутньої сутності, яка може сприймати смисл речі, бачити її, озирати самовідношення даної сутності, акцентуючи ті чи інші значення. Погляд – це спосіб відпри-сутності, яким задає себе особистість і яким речі виходять за влас-

ні межі. Дана відсутність є тим інобуттям, яким особистість забезпечує сутність, яка знаходить себе в інобутті відносно позиції Я виказуючи свою самовідповідність. Саме ж Я залишається виключеним третім, що своїм положенням обумовлює образ сутності у його динамічному виразі. Я входить у світ речей, як беззмислове вакантне існування їх смислового прояву і тим самим надає речам особистісну позицію.

Так наприклад, небо Аустерліца, яке бачить у пограничній ситуації смертельно поранений Андрій Болконський, небо Причинної, яке бачить пророчий Кобзар у перевернутому місячному світлі, та небо міжгалактичних середовищ астрофізика у рентгенівському спектрі – є явищами однієї сутності, але різних особистісних позицій.

В даному контексті суперпозиція власного імені має динамічний характер онтично обумовлений системою корелятивних зв'язків і рухається в просторі смислових відношень. Але вони не задають її, а самі збурюються її положенням та узгоджуються у певному спрямуванні, що відтворює виразний образ здійснення. Вона виступає точною позицією, наділеною відносними засобами для відтворення абсолютного образу.

Розглянутий структурний принцип антропологічної організації забезпечує самобутнє існування образу особистості та проявлення символізму речей. Простір свободи породжується парадоксальним граничним положенням місця імені та явленням лику лица, а власний займенник Я роздільно єднає абсолютне і відносне існування особистості в символічному вимірі. Особистість визначається межами розгортання простору людського існування по вертикалі земного-небесного, чи по горизонталі історії між минулим та майбутнім, чи в антропологічному вимірі зовнішнього і внутрішнього, свободою і детермінізмом. Таким чином, особистість є образом єдності цих опозицій і зумовлює всю напруженість роздільності та нерозривної взаємності, а тому вимагає свого здійснення і шляху.

Література

1. *Лосев А.Ф.* Эрос у Платона // Лосев А.Ф. Бытие – имя – космос. – М.: Мысль, 1993. – С.31-60.
2. *Иоанн (Зизулас) Митр.* Личность и бытие / Пер. с англ. с. Чурсанова // Богословский сборник. – М.: Изд-во Православного Свято-Тихоновского Богословского Института, 2002. – Вып. X. – с. 22-50.
3. *Зубов А.Б.* История религий. Кн. 1: Доисторические и внеисторические религии. Курс лекций. – М., 1997. – 344 с.
4. *Бибихин В.В.* Апокалипсис Искусство кино – №1 1997, режим доступа: <http://kinoart.ru/archive/1997/01/n1-article18>
5. *Дьяков А.В.* Философия пост-структурализма во Франции. – Нью-Йорк.: Изд-во «Северный Крест», 2008. – 364 с.

Усанов И.В., Усанова Л.А.

ХРИСТИАНСКИЕ ПРИНЦИПЫ СТРУКТУРНОЙ АНТРОПОЛОГИИ

В статье анализируется антропологическая проблема осуществления личностной сущности человека, обусловленной образом ее достижения.

Рассматриваются принципы организации смыслового пространства, среди них позиция Я, которая смещаясь переориентирует и пространство своего существования. Способом от/при-сутствия является взгляд, которым личность задает себя, входит в мир вещей, символически их означает/переозначивает, актуализируя в вещах особенные свойства, определяемые личностной позицией. Фокус отношения Я – мир задает границы выявления неявное в явном, порождая парадоксальность личностного смыслового пространства.

Ключевые слова: христианская антропология, личность, маска, образ, маргинальность, символизм, обратная перспектива, самоидентичность.

Usanov I. V., Usanova L. A.

CHRISTIAN PRINCIPLES OF STRUCTURAL ANTHROPOLOGY

The article analyses the anthropological problem of personal realization of human nature, which is caused by the way of its achievement. One's double naturalness defines opposite ways of personal identification. On one hand, the guide to the outside of the natural determinism and fatalism is a mask - πρόσωπον (lat. Persona, face, mask) which conceals and disguises the failure of withdrawn self-existence. Quite a different way and fundamentally new methodological approach are opened by the Christian Revelation, in which the man does not open his personal arrangement but it is opened to him. The mask is no longer a mask and disguise but becomes the image detection of inner divine presence. So πρόσωπον reveals its semantic action and face mask changing face essential principle of existence.

Thus, the human identity is the image of supernatural existence, made by typical for the nature characteristics in individual performance on its own behalf

One's own position sets the focal distance that can fundamentally change the mythological space of its existence. The opinion of the world, the marginal position, disclosed in many philosophical constructs itself not given this world, though it means. Personality - is the distance, that expands the space of human existence on earth-heaven vertically or on horizontal of history between the past and the future, or in anthropological terms, external and internal, freedom and determinism.

Keywords: Christian anthropology, identity, mask, image, marginal, symbolism, reverse perspective, self-identity

Надійшла до редакції 9.03.2016 р.